

שפירשנו לנו שאם רצה לפותחה לעליה למוך ביתו ועשה לו לול שיעלה לה דרך ביתו ולא יפתח פתח למחזר השומפין עושה. ועוד תניא בתוספתא (ב"מ פ"א ה"ח) ¹⁷⁴ בית לפנים מביתו וקנה גנה לפנים מגנתו אין לו מחזר אלא ארבע אמות בלבד, חלק בית לפנים מביתו וגנה לפנים מגנתו אין לו מחזר אלא ארבע אמות, ולא יפתחם למחזר השומפין אלא פותחן למוך שלו. פי' קנה בית מחזר אחרת או גנה אחרת לפנים מגנתו אין לו מחזר אלא ארבע אמות כיון שהן פתוחות למוך שלו אפי' שנכנסים לה דרך ביתו הפתוח למחזר השומפין, לפיכך לא יפתח להן פתח מחזר השומפין אצל פותחן למוך שלו כלומר לביתו הפתוח למחזר השומפין שאין בזה (רק) [דין] ¹⁷⁵ רצוי הדרך, ומו לא מדי. דרך רחמנא דסייען אמן.

מדה שלש עשרה

תרתי דסתרן אהרדי. והוא רוב התלמוד ¹⁷⁶, כגון זה (ב"ק כ"א ע"א) הדר בחצרו של חברו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, והשוכר בית מראובן מעלה שכר לשמעון, תרתי. ועל זה הדרך הוא מנהג ¹⁷⁷ (ברוב) [הרוב]. ויש מקומות דלא סתרן אהרדי אלא דנגען אהרדי והם כמו דברים שנויים בלא צורך שמכלל האחד אתה שומע השני, במסכת יום טוב (י"ד ע"א) אין עושין מיסגי ואין כותשין במכתשת, תרתי. ובקידושין (י"ט ע"א) אין יעוד אלא מדעת ואין יעוד אלא בגדול, תרתי. ובפ' השואל (כ"ט ק"ב ע"א) ושברפת ושבחצר, תרתי, כלומר אם זכה בשל חצר קל וחומר ¹⁷⁸ בשל רפת. ובפרק חלון שבין שתי חצרות (ע"ה) ע"ט ע"ב כיצד הוא עושה נועל את ביתו ומבטל את רשותו, תרתי. אלה והדומים לאלה הם הם על דרך תמיהה.

ויש תרתי ע"ד אחרת בשמועה דלא סתרן אהרדי ולא נגען בהדי הדדי, כגון זה דאמרינן בפ' המביא גט שני (גיטין כ"ג ע"ב) רבי יוחנן תרתי אמר. (א) וראיתי לכתוב לך פי' השמועה מעיקרא, א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין העבד

חקן המדות

מדה שלש עשרה (א) וראיתי לכתוב לך פירוש השמועה וכו'. כ"כ רש"י כפירוש הזה ממש.

174. לפנינו בשינויים אחדים. 175. כ"ה במהדורת הגר"ז וכ"ה ברמב"ן כ"ב נ"ט ע"ב. 176.

בכת"י רובה בתלמוד. 177. במהדורת לעמברג והגר"מ - מנהגי הרוב. 178. בכת"י כל שכן.

נעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה לפי שאינו בתורת גיטין וקדושין, ואף על פי ששנינו אם היתה עוברה זכתה לו. מאי אם היתה עוברה זכתה לו, פי' כלומר מה ענין גט שחרור אצל גט אשה, אם אינו בתורת גט אשה בתורת גט שחרור בודאי ישנו, ומה ענין זה ששנינו למימריה דרבי יוחנן שהוצרך לומר אף על פי ששנינו. כי אתא רב שמואל בר יהודה אמר לנו הדין¹⁷⁹ הוא בוכאנא דשמעתא אלא רבי יוחנן תרתי אמר חדא הא¹⁸⁰ שאין העבד נעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה אפילו מיד אדם אחר שאינו רבו לפי שאינו בתורת גיטין וקדושין בתורת גיטי נשים, ואידך נראין הדברים וכו', כלומר אפילו בתורת גט שחרור נמי דאיתיה, לאו מכל גברא חזי לקבולי אלא נראין הדברים שמקבל לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו לפי שיד עבד כיד רבו דמיא. ואם לחשך אדם לומר שנוי¹⁸¹ זו, אם היתה עוברה זכתה לו באומר לשפחתו מעוברת הרי את שפחה וולדך בן חורין, אלמא שהיא מקבלת גט לולדה מיד הרב שלה, ואם כן קשיא על דרבי יוחנן. שני גדולי הדור פירשו (על דר' יוחנן) את הדבר דלא תקשי על דר' יוחנן חד אמר הא מני רבי היא, וחד אמר מאי מעמא דרבי בהא וכו', מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. (ג) ויש ספרים¹⁸² שאין כתוב בהן חדא ואידך ואף על פי כן הכל עולה למעם אחד כמו שכתבנו. ויש מפרשים מחלקים השמועה האחרונה לשתיים, ומה שכתבתי הוא הנכון בעיני. ולפי דרכנו (במלות) [במדת¹⁸³ תרתי] ראיתי למסור לך סוד גדול (ג) ודקדוק של

תקן המדות

- (ב) ויש ספרים שאין כתוב בהם חדא ואידך. בעינינו לפעמים דרשתם נפלאה ורחוקה, היא גירסת האלפסי ז"ל. אבל הם ידעו עומק הלשון על בוריו וגם עתה איש מבין ידלנו, ומזה נקיש על השאר שתמיד דברי חכמים כמסמרות נטועים אין בהם נפתול ועיקש. והוא בקדושין (דף ד' ע"א), "א"כ לימא קרא אן מאי אין כסף אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר", עיי"ש ברש"י ותוס' ענין זה הוא ארוך ורחב, גבוה ועמוק מאוד, ולהביא דוגמאות הרבה יתמו הרבה גליונות והם לא יכלו, וכבר נתחבר על ענין זה חיבורים שלמים. וע"כ אביא כאן רק ענין אחד בדרך דרשות חז"ל - שאף
179. בכת"י הכין, ולפנינו ליתא עד תיבת אלא.
180. בכת"י נוסף כאן "ועוד" וצ"ע. 181.
182. כן הוא לפנינו. 183. בדפוסים במלת.
184. בכת"י הכין, ולפנינו ליתא עד תיבת אלא.

חכמה שנמצא בדברי רז"ל¹⁸⁴. בפרק המוכר את הבית (כ"ב ס"א ע"ב) גרסינן אי אמר ליה ארעאתא סתם מיעוט ארעאתא תרתי, כל ארעאתא כל ארעא דאית ליה לבר מפרדיסי ובוסתני, והתם (ס"ט ע"ב) נמי אמרינן ארעא ודקלי, אי אית ליה יהיב ליה תרי דקלי. ובפרק מי שמת (ק"ג ע"א) אמרינן [אמר] מטלטלי לפלניא כל מאני תשמישי בר מחטי ושערי, כל מטלטלי אפילו חטי ושערי. והתם נמי (שם ע"ב) אמרינן [אמר] נכסי לפלניא, עבדא אקרי נכסי, חוזי ושערי ובהמה ועופות ותפלין, הכל במשמע נכסי. ואנו רגילין להקשות מאי שנא [דאזלינן]¹⁸⁵ בתר פחות שבמשמע בארעאתא ודיקלי, ובמטלטלי ובנכסי מרבינן כל (מיני) [מאני] תשמישתיה וכל הלן נכסי דמייתין בגמרא.

תקן המדות

ומהרש"א [ד"ה גמרא] ומהרש"ל [ד"ה אין כסף] ותוי"ט פ"ב דיבמות משנה ה' [ד"ה פוטר], ועיין בחידושי הרשב"א חולין (ס"ו ע"א) בהא דאמרינן שם אין לו עכשיו וכו'. ולכאורה דרשה זו תמוה דאדרבה בכל מקום כתיב אין מלא יו"ד, והש"ס באמת מקשה ותנא גופיה מנליה דדריש הכי, ומשני אמרי כתיב מאן בלעם [במדבר כ"ב י"ד] ומאן יבמי [דברים כ"ה ז'] דלא כתיב בהו יו"ד והכא כתיב ביה יו"ד ש"מ לדרשה הוא דאתי, אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר. וכן חזר אין לה [ויקרא כ"ב ג'] עיין לה עיי"ש. וכבר תמהתי דאמאי לא הביא הש"ס קרא הקודם מאן ה' לתיתי להלוך עמכם [במדבר כ"ב י"ג] או כבד לב פרעה מאן לשלח העם [שמות ו' י"ד]. ונתייעצתי על אודות זה במכת"ר ה"ה כבוד הרב דודי מו"ה עזרא בלאא"ז מו"ה

אשר זצ"ל, והשיב לי וז"ל: ראש דבר עלינו לדעת כי "אין" ו"מאן" הן שתי מלות נפרדות וגזרותיהן שונות, "אין" היא מלת השלילה מנע"ו - אם נבקש גזרה למלות - ו"מאן" הוא פֶּעַל מגזרת השלמים ובנינו פֶּעַל, והציר"ה לתשלום דגוש. ואיך נאמר כי רז"ל אשר לא נכחד מהם כל דרכי הלשון וכל דבריהם מזוקקים שבעים ושבעה, ילמדו לנו "אין" מן "מאן" אשר אם שמה הוא בלא יו"ד היה לו לכתוב גם "אין" בלא יו"ד. וכל קשר ודביקות בין שתי התיבות האלה השונות בפירושיהן ובגזרותיהן.

אבל על דעתי העיק עליהם דבר אחד לקרב את המרוחקים האלה בזרוע, ובזה יובן גם למה הביאו את המקראות האלה ולא את הקודמים לפנייהם כאשר השכלת להקשות. והוא כי בכלעם הלא נתפלא, הן הוא אמר אל השרים "מֵאֵן ה' לתתי להלוך

184. בכת"י רבותינו ז"ל ובדפוסים רבותי ז"ל.

185. וכן הוא במהדורת רא"ז ובדפוסים דאולית.

ויש סבורים¹⁸⁶ לומר [דהא דאמרינן] בפרק מי שמת לא שיזכה¹⁸⁷ מקבל מתנה בכולן, אלא שהנותן יכול לפטור את עצמו בכל שנים ממה שנקרא מטלטלים ובכל שנים ממה שנקרא נכסים, וכאן וכאן לא הלכו אלא אחר פחות שבמשמע. וזו הסברה לא עלתה בידם כהוגן שאם היה כדבריהם למה נכנסו חטי ושערי בכלל כל מטלטלי והלא די היה לו אם היה זוכה בכל המטלטלין, כדאמרי' גבי כל ארעתא כל ארעא דאית ליה. (ומדמטפלינן) [ומדמפלינן]¹⁸⁸ ליה בכלל אפי' חטי ושערי, אלמא לא צריך כלל לכולהו מטלטלי, וכיון דלא צריך וקאמר

תקן המדות

בלעם אשר מסרו לו יחד עם מלת חפץ אחר תיבת "מאן" החסרים בקרא מובנים במאמר ממילא, וכיוצא באלה במקרא הרבה, כמו "כי עבדך ערב את הנער" [בראשית מ"ד ל"ב] הוא נסתר על "מה שאני מדבר יותר משאר אחי" כפירש"י שם. וכן פירש"י על "ואני בבואי מפרן" [שם מ"ח ז'] עיי"ש, ועוד הרבה. עיין מש"כ במדה י"א לעיל.

וכן בכתוב "מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי [דברים כ"ה ז'] יש להתבונן הלא די היה לה לאמור "לא אבה יבמי" ולמה לה להאריך לשון ולהוציא עליו עתק על חינום "מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל". וע"כ השכילו גם כאן רז"ל לומר שגם "מאן" הזה הוא משורש "אין" לא משורש "מאן" והמ"ם הוא מ"ם הסיבה, וכה משמעו, הכתוב יאמר "ואם לא יחפרץ האיש לקחתה" [שם] ויתכן שאין לו בזה כל מחשבה רעה

עמכם" [במדבר כ"ב י"ג] ואיככה זה אמרו הם לבלק "מאן בלעם הלוח עמנו" [שם שם י"ד] כמו רק מחפצו וגאות לבו המניעה הזאת. האם לפני מלך כזב יבוא, ולו הגידו את דברי בלעם כהויתם אשר ה' מנעהו ממהלך זה, כי אז לא שילח לו שרים נכבדים מאלה לקרא לו, כי לא בן אדם הוא אלקי כל בשר ויתנחם. לכן פירשו רז"ל בצדק כי "מאן" זה השני אשר אמרו השרים לבלק איננו משורש "מאן" אשר המ"ם הוא מן השורש, רק מילת "אין" והמ"ם הוא מ"ם הסיבה כמו משוד עניים מאנקת אביונים [תהלים י"ב ו']. והשרים אמנם מסרו לבלק את דברי בלעם כמו שיצאו מפיו, אך הוסיפו השערת עצמם כי כיזב למו בלעם באמרו כי ה' לא יתנהו ללכת, אבל האמת הוא כי "מאן - חפץ - בלעם הלך עמנו", מבלי חפצו ללכת עם שרים פחותים כמונו לכן אמר מה שאמר לבל להכלימנו. ודברי

186. דעה זו הובאה גם בעליות דר' יונה ב"ב ס"א ע"ב. 187. בכת"י שזכה. 188. בד"ר

ומדטפלינן.

למפויי מלתא קא אתי. ועוד גרסינן בפ' המביא גט (גיטין ח' ע"ב) עבד שהביא גיטו וכתוב בו עצמך ונכסי קנויים לך עצמו קנה (נכסיו) [נכסים] לא קנה, מעמא דלא נתקיים הגט בחותמיו אלא מפי עצמו ואם האמינוהו אצל עצמו לא האמינוהו אצל נכסים. אבל אם נתקיים בחותמיו אפי' נכסים קנה וכ"ש עצמו. ואיבעינן להו כתוב בו כל נכסי קנויים לך מהו. ואסיקנא אמר רבא אחד זה ואחד זה עצמו קנה נכסים לא קנה. אלמא יש במשמע (עצמי) [עצמך] ונכסי כל הנכסים ככותב [לו] כל נכסי קנויים לך. וכ"ת דלמא הא כדאיתא והא כדאיתא. (ו) ת"ש מההוא דאמר

תקן המדות

בטוב. וז"ל במד"ר סוף פ' נח [ל"ח י"ד] ומד"ר איכה פסוק אין לה מנחם, א"ר לוי כל מקום שאמר אין הוה לה, ותהי שרי עקרה אין לה ולד [בראשית י"א ל'] והוה לה שנאמר וה' פקד את שרה [שם כ"א א'], ודכוותה ולחנה אין ילדים [שמואל א', א' ב'] והוה לה שנאמר כי פקד ה' את חנה [שם ב' כ"א]. אף כן את אומר אין לה מנחם [איכה א' ב'] והוה לה שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם [ישעיה נ"א י"ב], ודכוותיה ציון היא דורש אין לה [ירמיה ל' י"ז] והוה לה שנאמר ובא לציון גואל [ישעיה נ"ט כ'] בבאו"א.

(ד) ת"ש מההוא דאמר לחבריה נכסי דבי בר סיסין וכו'. לפנינו הגירסא בפ' חזקת הבתים (דף ל' ע"א) דההוא דא"ל לחבריה כל נכסי דבי בר סיסין מזבינא לך, ולפי"ז אין ראיה מהתם דהרי אמר כל נכסי. אולם בס"פ מי שמת (דף קנ"ט ע"ב) איתא ההוא דאמר לחבריה נכסי דבי בר סיסין ולא גרסינן "כל"¹⁸⁹ כגירסת רבינו. ועיי' רשב"ם [פ' חזקת הבתים] ובפי' רגמ"ה שם.

רק באשר לא מצאה חן בעיניו כי איננה יפ"ת או מאיזה חסרון אחר אשר מצא בה לא תיטב בעיניו. אבל היא באנתה להסתיר בושטה להגיד בקהל כי מאס בה לכן תאמר "מאן - חפץ - יבמי להקים לאחיו שם בישראל - בידעו כי לא לו יהיה הזרע - לכן - לא אבא יבמי". אבל הוא יספר לפני זקני עירו כי לבבו טהור מרע, אך "לא חפצתי לקחתה" [שם שם ט'] מאוסה היא עליו ואין לו חפץ בה.

והנה אחרי שבשתי מילות "מאן" האלה שמקורן לפי דברינו "אין" ועכ"ז לא נכתב בהן יו"ד, לכן בצדק אמרו כי היו"ד אשר ב"ויצאה חינם אין כסף" וכן ב"זרע אין לה". לדרשה אתו על כרחן. ומוכן מאיליו שלא יכלו להביא מקרא ד"מאן לשלח את העם" או "מאן ה' לתתי להלוך עמכם" אם שמה הוא באמת פָּעַל ואין למו כל שייכות עם מילת "אין". עד כאן דברי דודי ודפח"ת.

וראה והבט כי לחז"ל היה במילת "אין" עוד כלל גדול שגם בו פירש לי יפה דודי הרב הנ"ל אך אין פה מקום הביאור, אך אעתיק לך מאמרם ז"ל כמו שהוא לסיים

לחבריה נכמי דבי בר סימן מזבנינא לך וכו' (ב"ב ל' ע"א), כד דייקת ביה בההוא עובדא שמעת מינה שיש במשמע נכמי כל הנכסים, ולא אמרי' מיעוט נכסים שנים כמיעוט ארעאתא ומיעוט דיקלי.

ונראה לי שהדברים כולם כפשוטן הן אמורים והפרש יש בין ארעאתא ודיקלי ובין מטלטלי ונכמי, שזה שם המין השפל וזה שם המין הגבוה¹⁹⁰. והמין הגבוה הוא כולל את המינים השפלים והוא הנקרא מין המינים, והמין השפל הוא הכולל את האישים שתחתיו והם הפרטים. לפיכך נכנס בשם מטלטלין ובשם נכמי כל המטלטלין וכל הנכסים, ולא נכנס בשם ארעאתא ובשם דיקלי אלא המיעוט שבמשמע החשבון. וכן מה שאמרו בפרק המוכר את הבית (שם ס"ה ע"א)¹⁹¹ בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורים, דוקא בדאמר היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין אבל אמר לו מה שבתוכה לא מכר אלא פחות שבכלים. ולא אמרי' בהא מוכר בעין יפה הוא מוכר אלא הפחות הוא שנוטל חלוקת, כי היכי דאמרי' (ב"ב ק"ז ע"ב) המוכר חצי שדהו, שאינו נוטל אלא [ה]כחוש. וכן במוכר בית הבד וכל תשמישיו דוקא בדאמר ליה כל תשמישיו. והטעם הזה¹⁹² מפני שמלת מה אינה שם אלא תיבת טעם היא ואינה כוללת, [ומילת]¹⁹³ תשמישי בית הבד אע"פ שהוא שם, אינו כי אם שם מין שפל ומלת תשמיש בפני עצמו אינו שם עצם כי אם שם פועל.

ואם תשאל מאחר ששם נכסים כולל כל הנכסים מפני שהוא מין גבוה, על מה תנן (פאה פ"ג מ"ח) הכותב כל¹⁹⁴ נכסיו לעבדו יצא בן חורין ליתני הכותב נכסיו. ואין אנו יכולין לומר כל לאו דוקא מההיא דגרסי' בגיטין (ח' ע"ב) עבד שהביא

189. ע"י שיטמ"ק ב"ב דף ס"א ע"ב שהביא דברי הראשונים שמכח קושיא זו גרסי כל נכסי דבי בר סימן. 190. הערת הגר"ז - כתתו כללים, כמו שיש פקידים גבוהים ופקידים נמוכים שהפקיד הגבוה יש תחתיו הרבה פקידים נמוכים עכ"ל. וז"ל הריטב"א ב"ב ק"ג ע"ב ד"ה מני תשמישי - "אבל הרב בעל המאור כתב שלא אמרו מיעוט רבים שנים אלא כשאומר לשון פרטי, כגון ארעאתא או ביתי או עבדי או פרדיסי, אבל כשתופס לשון כללי כגון מטלטלי או נכסי ריבה הכל. וזה דבר אמת ותכון ממלאכת ההגיון, ועליו היה סומך מורי הרב הכ"מ. עכ"ל. וכעין זה כתב ג"כ בדף ס"ב רע"א ד"ה גי' רש"ם ע"ש. וע"י עליית דר"י ב"ב ס"א ע"ב. 191. ובשאר מתני' דפרק זה. 192. במהדורת הגר"ם - בזה. 193. כן נוסף בכתי' והגר"ם מוקק לחסרון שכאן והוסיף תיבת וכן. 194. לפנינו ליתא תיבת כל וע"י רע"ב שהוסיף לה וע"י תוס' רעק"א.

גישו וכתוב בו עצמך ונכסי קנויים לך עצמו קנה נכסים לא קנה, ואיבעיא לחו כל נכסי [קנויים לך] מהו מדשני בדבוריה מלשנא דברייתא, אלמא דוקא הוא שיכתוב כל נכסיו.

תשובתך שאני התם מפני שהוא עצמו מקבל המתנה הוא קנוי לנותן המתנה, (היא) [היה] במשמע שנתן לו שאר הנכסים ולא נתן לו את עצמו, ולפיכך אמרו הכותב כל נכסיו לעבדו יצא בן חורין דוקא בדכתב¹⁹⁵ לו כל נכסיו. אבל שאר הארבעה¹⁹⁶ שצריכין שיכתבו כל נכסיהם לא שיכתוב בגוף השטר כל נכסיו אלא שלא ישייר כלום. ומפני שמקבלי המתנות יתכן בהם שיהיו רבים לפיכך אמרו בהם הכותב כל נכסיו, מה שאין כן במתנת עבד שהוא יחיד בקבלת מתנתו ועל כן (אמרנו) [אמרו] דוקא בדכתב ליה כל נכסיו כמו שלשון המשנה מוכיח, ומפני שהוא מקבל המתנה לעצמו צריך לפרש ולכלול בה את עצמו שלא יצא מן הכלל.

והפרש שהזכרנו בין המין הגבוה ובין המין השפל ידוע ומבואר בחכמת הדבר¹⁹⁷ שהוא מאזני כל חכמה ובה מתברר מה הם האישים שהם הפרטים ומהו המין השפל ומהו המין הגבוה ומהו שם העצם ומהו שם המקרה. והרבה נמצא בדברי רז"ל¹⁹⁸ ובדקדוקיהם על דרך החכמה ההיא. ועושה ארץ בכחו, ומכין תבל בחכמתו ולקחו, ושמים שפרה ברוחו, ומגיד לאדם מה שיחו, ילמדנו ארחו, וידיכנו ללכת נכוחו. נשלם¹⁹⁹ ספר הצבא, כלשון צחה ובמלה ערבה, בריך רחמנא דסייעיה לעבדיה בר אמתיה.

195. בדפוסים כדכתב ובכת"י ובמהדורת שקלאו בדכתב. 196. ב"ב ק"ג ע"ב. 197. בקצת דפוסים הדבור. ובכת"י הדיבור. 198. ראה הערה 184. 199. בכת"י חסר עד ערבה.